

Kriminološke teorije o družbenem nadzorstvu

Zoran Kanduč

V uvodnem delu članka so predstavljene nekatere temeljne predpostavke kriminoloških teorij o družbenem nadzorstvu (v ožjem pomenu). Posebna pozornost je v tej zvezi namenjena podmenam o človekovi naravi. Prikazani so prispevki nekaterih ključnih predstavnikov ameriških teorij o družbenem nadzorovanju (Reiss, Nye in Reckless), pri čemer je poseben razdelek namenjen Hirschijsvi teoriji o družbeni vezi, bržkone najodmevnejši razlagi družbenega nadzora v novejši kriminološki teoriji. V sklepnem delu so obravnavane teorije umeščene v razvojno perspektivo kriminološke misli.

Ključne besede: kriminologija, teorija, teorije družbenega nadzorstva, Hirschi, teorija o družbenih vezeh

UDK: 343.9.001

Uvodna (in splošna) opazka

Za razliko od kriminoloških (socioloških) teorij o strukturnem pritisku (ali napetosti) se teorije o družbenem nadzorstvu (*social control theories*) ne ukvarjajo z vprašanjem, kaj motivira kršilce veljavnih pravil ("why do they do it"). Namesto vprašanja, zakaj zgolj nekateri (pre)kršijo konvencionalna pravila, jih zanima vprašanje, zakaj večina ljudi ne (pre)krši kazensko pravnih norm ("why don't we all break the law?").

Teorije o nadzoru ne izhajajo iz predpostavke, da je človek že po naravi zlobno ali hudobno bitje ("zlobno" ali "hudobno") so pač vselej in povsod vrednostne – vsekakor pejorativne – etikete, ki jih družba pripiše določenim ravnanjem in osebam). Človeka razumejo kot moralno nevtrarno bitje, ki je zmožno ravnati na raznovrstne načine.¹ Družba v splošnem ne dopušča neomejene raznolikosti vedenjskih vzorcev, saj bi bilo to nezdržljivo s potrebo po predvidljivosti in urejenosti družbenih odnosov. Zato si prizadeva prepričati odraščajoča bitja, da omejijo² svoje vedenje na vzorce, ki so priznani kot

primerni – v optiki običajev, morale in pravnega sistema. To socialno učenje temelji na različnih socializacijskih mehanizmih, na primer na zapeljivanju posameznika s čustveno navezanostjo ali naklonjenostjo (*affection*), na nagrajevanju primerne vedenja z dobrinami, ki zadovoljujejo nekatere najvažnejše človekove potrebe, ali na grožnji s sankcijami. Teoretiki družbenega nadzorstva v tej zvezi poudarjajo, da so dosežki socializacije (vzgoje) slej ko prej krhki, negotovi in nikoli zares zajamčeni.

Teorije o družbenem nadzorstvu izhajajo iz nekaterih skupnih predpostavk: (1) Vsakdo je virtualno "kriminalen" že zgolj zato, ker je pač človek, namreč bitje z željami, ki jih je mogoče rešiti tudi s kaznivim dejanjem (nemalokrat celo lažje³ kakor na dovoljene načine).⁴ (2) Družba mora nekako

bi ohranil dolgoročno moralno reputacijo ("dober glas"). Ugled (čast, spoštovanje, dostojanstvo, kredibilnost in druge podobne statusne vrvine) daje posamezniku številne družbene prednosti, saj je le malo stvari, ki jih lahko naredi brez podpore drugih (te pa pogosto ni, če posameznik zgubi njihovo zaupanje). Strah, da bi izgubil čast, je potemtakem povsem racionalen. Poleg tega pa je treba upoštevati, da se človek v splošnem dobro počuti, če (lahko) verjame, da je dober, kreposten, vreden, pošten in moralno superioren (*amour-propre* je močna motivacija, ki je v marsičem odvisna od zvestobe "lastnim" idealom in vrednotam).

³ Vzemimo naslednji zgled. Nekdo v čakalnici železniške postaje pozabi denarnico, polno deviz. Kolikšna je verjetnost, da jo bo dobil nazaj (z devizami vred)? Najditelj se najbrž znajde v resni skušnjavi. Po eni strani ve, da "ni prav", če si po naključju najdeni denar prisvoji, po drugi strani pa se dobro zaveda, da bi mu denar prišel zelo prav. Skušnjava se še poveča, če ima vtis, da se lahko polasti denarja neopaženo (tveganje, da ga bodo zalotili pri nepoštenem dejanju, je v tem primeru majhno). Če ga obhajajo moralni skrupuli, si lahko pomaga z vrsto "nevtralizacijskih tehnik" (Matza in Sykes): (a) "oseba, ki je tako nemarna, si pač zasluži, da ostane brez denarja – bo vsaj drugič bolj pazljiva in zbrana"; (b) "če ne bom vzel jaz, bo pa kdo drug – saj pač vsi predobro vemo, kako nepošteni so ljudje"; (c) "kdor ima v denarnici toliko denarja, je bržkone zelo bogat, zato bo zgubljeni znesek hitro prebolel"...

⁴ To z drugimi besedami pomeni, da so številna kazniva dejanja povsem racionalna. "Racionalno" seveda ne pomeni isto kot "moralno". Nekdo je "racionalen", če z razumnim premislekom izbere najbolj učinkovito ("ekonomično") pot za zadovoljitev neke (empi-

¹ Hirschi (1993, s. 258-259) v tej zvezi opozarja na vedenje otrok, kokoši in psov. Vsa ta naravna bitja včasih (ne pa vedno in povsod) koga napadejo ali vzamejo kaj, kar jim ne pripada. Takšno vedenje seveda ni nemoralno, saj otrok, kokoš in pes nimajo nobene predstave o moralnem ali nemoralnem vedenju. Ne poznajo namreč pravila, ki prepoveduje telesno nasilje ali tatvino. Njihovo vedenje je preprosto vedenje otroka, kokoši ali psa. Usmerjajo ga naravni (živalski) impulzi.

² Če je ključna poteza moralne "drže" (vsaj v durkheimovskem pomenu) v tem, da se posameznik odreče vsaj nekaterim sebičnim težnjam, se vsiljuje vprašanje, kaj je bistvo moralne motivacije. Kakšen "interes" ima posameznik, da žrtvuje svoje interese? Cusson (s. 143-146) razloči dva "tipa" moralne motivacije: (a) tesnoba pred "tabujem" (namreč prepovedjo, ki je videti absolutna, nekako "transcendentna" in že skoraj "sveta"); (b) občutek časti. Ljudje, ki imajo močne moralne zavore ("inhibicije"), se zgrozijo že ob misli na umor, posilstvo ali rop. Ta dejanja jim zbujajo stud. V skrajnem primeru je učinek ponotranjene kontrole v tem, da posamezniku niti na misel ne pride, da bi, recimo, oropal banko ali posilil dekle, ki ga sicer erotično zelo privlači. Po drugi strani pa si človek želi obdržati spoštovanje drugih (in kajpak še samospoštovanje, ki pa je v marsičem odvisno od mere, v kateri ga spoštujejo drugi, zlasti zanj pomembne druge osebe in skupine). Zato se odreče kratkoročnim interesom, da

ukrotiti posameznikove moteče ("antisocialne") impulze, zato mu vsili pravila (omejitve) in pritiska nanj, da se jim podreja. (3) Izraz "družbeno nadzorstvo" se nanaša prav na ta moralni "pritisk" (*contrainte sociale*); družbeno nadzorstvo obsega vse družbenopsihološke "mehanizme", s katerimi člani družbe vsiljujejo drug drugemu konformno vedenje, določeno z veljavnimi "pravili igre". (4) Bolj je posameznik vključen ("integriran") v skupino,⁵ močnejši bo družbeni nadzor nad njim. (5) Če nujni in zadostni pogoji za učinkovito družbeno nadzorstvo niso izpolnjeni, zlasti če posameznik ni ustrezno povezan s skupino, imajo njegovi protidružbeni impulzi prosto pot (lahko jih realizira). Odklonsko (in kriminalno) vedenje postane torej možno (ne pa nujno!) v razmerah, v katerih formalni in neformalni nadzorovalni mehanizmi oslabijo. Takšno stanje je pogosto opisano s pojmom "socialna dezorganizacija". V tem primeru odklonsko vedenje ne terja posebne pojasnitve, saj običajno omogoča hitrejšo ali lažjo uresničitev posameznikovega cilja (oziroma rešitev kakega problema) kakor konvencionalno ravnanje (Nye, s. 5).

Najvažnejši predstavnik (novejših) teorij o družbenem nadzorstvu je Trevis Hirschi. Ob njem pa kaže omeniti še vsaj tri avtorje. Ti so Albert Reiss, Ivan Nye in Walter Reckless. Oglejmo si, vsaj na kratko, bistvo njihovih teoretskih snovanj.

rične želje. Dejanje je v tem primeru instrumentalno (ne pa "ekspresivno"), saj je zamišljeno kot "tehnično" sredstvo za doseg zavestno (in voljno) določenega – in načeloma uresničljivega – cilja (prim. Nettler, s. 180-181).

⁵ V tej zvezi je koristno razlikovati med integracijo posameznika v skupino in integracijo same skupine (ki jo "merimo" glede na intenzivnost interakcij med člani in obsegom sodelovanja v njenem okviru). Integracija posameznika v skupino ima dve razsežnosti: (1) medosebne odnose ("interakcije"), ki jih posameznik razvija in vzdržuje z drugimi člani skupine; (2) sodelovanje v skupnih aktivnostih (znotraj družbene skupine). Integracija posameznika v normativno skupino (namreč v skupino oseb, ki se odzivajo na posamične odklone od skupnih pričakovanj) in grajanje (kot specifična neformalna moralna sankcija) sta bistveni prvini družbenega nadzorstva: (a) integracija "naredi" človeka doveznega za moralna sporočila (npr. odobravanja in neodobravnanja) članov normativne skupine (odnos odvisnosti in vzajemnosti ustvari v posamezniku potrebo – ali "motivacijo" –, da upošteva moralna pričakovanja drugih oseb); (b) grajanje izraža moralna prepričanja in normativna pričakovanja (ali zahteve) članov družbene skupine. Integracija v družbeno skupino je seveda različna v kvalitativnem in kvantitativnem oziru). Bolj je posameznik povezan s skupino, več utegne izgubiti, če drugi zvedo, da je naredil resno moralno napako. V igri so namreč njegov ugled, spoštovanje, prijateljske (čustvene) vezi in naklonjenost, ki jo uživa pri drugih. V skrajnem primeru tvega, da ga bodo izključili, s čimer bi izgubil vse prednosti, ki jih uživa zaradi sodelovanja v skupini. Neformalne družbene sankcije so v splošnem družbenopsihološka "podlaga", na kateri temelji zastraševalno učinkovanje formalnih (npr. kazenskoprvnih) sankcij. Prestopniška vrstniška skupina običajno ne graja posameznika, ki prekrši veljavno normo: ravno zato je zelo prikladno okolje za prestopniško vedenje (prim. Cusson, s. 115-122).

Novejši predstavniki teorije o nadzorstvu

Reiss je izdelal teorijo o osebni in družbeni kontroli, v luči katere je prestopniško vedenje pričakovani pojav v primeru, ko nadzorstvo oslabi ali popusti. Osebni nadzor obsega: (a) zrele ideale jaza ali neprestopniške socialne vloge (ponotranjena neprestopniška normativna pričakovanja družbene skupine); (b) zavestno in "fleksibilno" (ali racionalno) kontrolo nad lastnim vedenjem. Socialni nadzor je mogoče opredeliti iz dveh zornih kotov. V optiki posameznika se kaže bodisi v sprejemanju (*acceptance*) veljavnih pravil (v tem primeru ni protislovja med "javnim" vedenjem in "zasebnim" pripričanjem) bodisi v goli podreditvi (*submission*) zunanji avtoriteti (v tem primeru posameznik zgolj "popusti" pred pritiskom ali "vplivom" skupine in se le "navzven" obnaša konformno, ne da bi hkrati predrugačil svoja "notranja" prepričanja). V optiki skupine pa se socialni nadzor kaže v učinkovitosti nadzorovalnih aparatov, ki zagotavljajo konformno ("prilagojeno") vedenje in sankcionirajo odklone. Za Reissa so najvažnejši nadzorovalni "agenti" primarne skupine (družina, soseka in šola). Še posebej pomembno je družinsko okolje, saj posameznik v njem razvije zmožnost za nadzorovanje lastnega vedenja (nadzor nad otrokom mora biti "primerno uravnovešen": niti prešibak niti premočan).

Tudi Nye meni, da je družina najvažnejši nadzorovalni agent (uspešna integracija v družinsko enoto ima za posledico internalizacijo starševskih pričakovanj in regulacij, predvsem na ravni "vesti", ki usmerja posameznika od znotraj). Nye razlikuje štiri vrste nadzora: (a) neposredno nadziranje (starši, učitelji in drugi nadzorniki v tem primeru neposredno omejujejo posameznika in sankcionirajo morebitne kršitve); (b) ponotranjeni nadzor (v tem primeru posameznik – zaradi določujočega vpliva "vesti"⁶ ali "nadjaza" – ravna konformno in omejuje svoje egoistične vzgibe celo v odsotnosti neposrednega zunanjega nadzora); (c) posredno nadzorstvo (ki temelji na čustveni navezanosti in identifikaciji z liki družbene avtoritete, zlasti s starši); (č) nadzor z alternativnimi sredstvi za zadovoljevanje potreb (na tej ravni gre za zmožnost družbenega reda,⁷ da omogoči različne načine zasledovanja življenjskih ciljev, s čimer zmanjša privlačnost nekonformnega

⁶ "Vest" je običajno izraz, s katerim opišemo specifično moralna ("civilizirana") občutja dolžnosti, odgovornosti, krivde in sramu, posebno posameznikovo "potrebo" torej, da naredi nekaj, kar je "prav", ali njegovo tesnobo, da ne bi naredil nečesa, kar "ni prav". Posameznik pogosto doživlja svojo "vest" kot nekakšen tujek (*corpus alienum*), za katerega ne more natančno reči, kako se je pravzaprav znašel v njegovi duševnosti. To ne preseneča, saj je vzgoja (ki je ob učenju ključna prvina socializacijskega procesa) proces, ki se ga posameznik ("objekt" vzgoje) zaveda v mnogo manjši meri kakor, recimo, izobraževalnega procesa, v katerem pridobiva informacije, večine in znanja.

⁷ Če se v družbi izrazito poveča število ljudi (ali celo družbenih skupin), ki nimajo otipljivih koristi od konvencionalnega življenja (*stake in convention*), lahko nastopi resna kriza. Poprej razmeroma trdna in jasna ločnica med kriminalnim in nekriminalnim vedenjem

vedenja, še posebej, če so odkloni sankcionirani na način, ki onemogoča ali močno otežuje zadovoljevanje⁸ "temeljnih" človeških potreb).

Reckless se je v polje kriminologije vpisal s teorijo brzdanja (*containment theory*). Po njegovem mnenju je kriminologija že dovolj podrobno preučila različne kriminogene "sile" (ali dejavnike), ki posameznika od znotraj "potiskajo" v odklonsko vedenje (kot so vzgibi, motivi, frustracije, nemir, razočaranja, uporništvu, krivdna občutja, napadalni impulzi, sugestibilnost, sovražnost ali občutja manjvrednosti), ali pa ga k takemu vedenju pritiskajo (npr. revščina, relativno prikrajšanje, brezposelnost, družinski konflikti, ekonomska negotovost, medosebna nesoglasja, zunanja prisila, članstvo v manjšinski skupini in omejene priložnosti za doseganje gmotne uspešnosti) in privlačijo od zunaj (npr. oglaševanje, ekonomska propaganda, vplivni nosilci kriminalnih ali prestopniških vlog, skušnjave, slaba družba in nezakonite priložnosti). Njegov namen je pojasniti,⁹ zakaj je navzlic vsem tem kriminogenim določevalnicam ("pushes", "pressures" in "pulls") konformno vedenje vseeno prej pravilo kakor izjema.

se skrha in postane nejasna. Za osebe, ki so izrazito nezadovoljne s svojim družbenoekonomskim položajem (saj jim konformnost ne zagotavlja zadovoljevanja "temeljnih" potreb), utegnejo postati dejanja – npr. uničevanje tuje lastnine, samovoljno prilaščanje premoženja in telesno nasilje –, ki so v očeh vladajočih še vedno dojeta kot "kazniva", povsem "legitimne" oblike političnega delovanja. V tem primeru ne gre za to, da bi kriminalne aktivnosti "konvergirale" s političnimi, ampak imamo prej opraviti s konfliktno situacijo, v kateri se zlomi družbeni konsenz o tem, kaj naj sploh šteje za "kriminalno" (prim. Roshier, s. 128-130).

⁸ Roshier (s. 78-83) upravičeno poudari, da so človeške potrebe najvažnejši "vir" (*source*) družbenega nadzorstva. Pri tem omenja predvsem potrebe po ljubezni (da ljubiš in si ljubljen), po statusu (kakšen si videti v očeh pomembnih drugih), po novih – čutnih, čustvenih in intelektualnih – doživetjih, po samostojnosti, varnosti (v smislu, da se posamezniku ne zgodi nekaj, kar mu škodi ali ga ogroža) in denarju (ki olajša doseganje malone kateregakoli – ekspresivnega ali instrumentalnega – človeškega cilja). Vse te bolj ali manj univerzalne potrebe je seveda mogoče zadovoljevati na zakoniti in nezakoniti način. Sankcije, s katerimi grozijo formalni in neformalni nadzorovalni "aparati", so običajno zamišljene tako, da merijo na frustracije omenjenih ("primarnih" ali "bazičnih") potreb.

⁹ Reckless si ne prizadeva razložiti vsega prestopniškega vedenja. Njegova teorija je "srednjega obsega" (*middle range theory*). Ne nanaša se na prestopniško vedenje, ki izvira iz "močnih notranjih vzgibov" (*inner pushes*), kakršni so kompulzije, tesnobe, fobije, halucinacije, osebnostne motnje (*personality disorders*, predvsem v smislu neustrezne, nestabilne ali "antisocialne" osebnostne strukture), organske okvare (poškodbe možganov ali epilepsija) in nevrotični mehanizmi. Tovrstnih primerov v praksi pravzaprav ni veliko. Teorija brzdanja se tudi ne nanaša na kriminalne in prestopniške dejavnosti, ki so del "normalnih" ali "pričakovanih" vlog v družinah in skupnostih, recimo v nekaterih kriminalnih plemenih v Indiji, romskih okoljih, družinah, ki se ukvarjajo z beračenjem, v prestopniški subkulturi in organiziranem kriminalu. Reckless meni, da je mogoče z njegovo teorijo razložiti približno dve tretjini uradno zaznane kriminalitete (pa tudi precej neprijavljenih kaznivih dejanj).

Zakaj torej večina ne podleže potisnim in privlačnim (kriminogenim) silnicam? Za Recklessa je odgovor v dejavnih brzdanja. Razdeli jih v dve skupini, ki obsegata zunanje in notranje faktorje brzdanja. Zunanji dejavniki brzdanja so: (a) institucionalno ojačevanje (*reinforcement*) veljavnih norm, ciljev in pričakovanj; (b) obstoj razumnih ("realističnih") socialnih pričakovanj; (c) učinkovito nadziranje (*supervision*) in disciplina (mehanizmi družbenega nadzorstva); (č) zagotavljanje razumnega obsega dejavnosti (vključno z omejitvami in odgovornostmi, pa tudi alternativami in varnostnimi "ventili" za sproščanje napetosti); (d) priložnosti, da se posameznik čuti sprejetega v družbeni skupini, da si izoblikuje ustrezno identiteto in pridobi občutek pripadnosti (*belongingness*). Notranji dejavniki brzdanja (*inner containment*) so: zadovoljivo razvita samokontrola, "pozitivna" samopodoba (*self-concept*), močni jaz (*ego strength*), dobro razviti nadjaz, visoka toleranca do frustracij,¹⁰ močan občutek odgovornosti, usmerjenost k dolgoročnemu in dosegljivemu cilju (*goal orientation*), zmožnost odkrivanja nadomestnih zadovoljitev, racionalizacije, ki zmanjšujejo notranje napetosti (*tension reducing rationalizations*), sprejemanje in predanost veljavnim vrednotam, pravilom, institucijam in običajem (*norm retention*) in druge podobne sestavine jaza.

Trevis Hirschi: teorija o družbeni vezi (*social bond theory*)

Reiss, Nye, Reckless in mnogi drugi zagovorniki teorije o družbenem nadzorstvu praviloma razlikujejo zunanje in notranje razsežnosti družbenega nadziranja. Še več, običajno poudarjajo, da so notranji nadzorovalni mehanizmi važnejši kakor zunanji (cilj socializacije naj bi bil "ustvariti" posameznika, ki si sam želi ravnati tako, kot bi – v luči veljavnih vrednot in pravil – moral ravnati). V tej optiki je osrednji pojem "internalizacija", ki opisuje proces, v katerem družbene norme (in pričakovanja) vstopijo v posameznika in postanejo razmeroma trdna sestavina njegove osebnostne strukture. Hirschi se precej oddalji od te sociološke tradicije. Zanj je ponotranjenje ("internalizacija") preveč površinski fenomen, da bi lahko zadovoljivo jamčil za konformno vedenje. Pojem "ponotranjenje"¹¹ se poleg tega navezuje na zamisel o člo-

¹⁰ Življenje je že "po definiciji" povezano s številnimi frustracijami. Za odraslo osebo, ki se nekako ne sprizajni s tem neljubim dejstvom, se pogosto reče, da "se obnaša kakor otrok". Toleranca do frustracij je praviloma povezana s tem, v kolikšni meri so posameznikove aspiracije realistične (uskklajene z "načelom realnosti") in v kolikšni meri je posameznik usmerjen k dolgoročnim – vendar (vsaj načeloma) dosegljivim – ciljem (prim. Nettler, s. 219-220).

¹¹ Ponotranjenje pravila ima za posledico bolj ali manj trdno posameznikovo nagnjenje, da ravna v skladu z normo, in sicer neodvisno od ugodnosti in neugodnosti, ki mu jih prinaša konformno ravnanje. Posameznik uboga sile, ki nanj "pritiskajo" od znotraj (neodvisno od zunanjih okoliščin ali "kontingenc"). Ponotranjenje pravila je seveda proces (in v "zadnji instanci" stanje), ki ga ni mogoče ugotovljati po empirični poti. Nanj lahko zgolj sklepamo po odzivih na kršitev. Recimo: Posameznik občuti krivdo. Sram ga je pred "pomembnimi

veku, ki jo je Wrong (s. 129-130) kritično označil kot "predstavo o pretirano udružbljenem človeku" (*oversocialized conception of men*).¹² Gre za pojmovanje človeka, ki čuti globoko spoštovanje do družbenih pravil in jih uboga, ker ga k temu sili imperativni glas "vesti", ne pa zgolj koristoljubna računica ali preprosto strah pred neljubimi zunanjimi posledicami (sankcijami). Opraviti imamo, skratka, s posameznikom, ki je predstavljen kot "moralna žival", bitje, ki si *sua sponte* želi upoštevati veljavna pravila in zato postavlja sociologa (in kajpak kriminologa) pred zamotano vprašanje: Zakaj to moralno bitje ravna nemoralno? Kako je mogoče, da nekdo, ki je v socializacijskem procesu ponotranjil normativna pričakovanja (svoje "referenčne" družbene skupine), pozneje ne ravna v skladu s temi pričakovanji? Za Hirschija je vprašanje nesmiselno, saj temelji na skrajno problematični podmeni, da je človek moralni subjekt, katerega konformnost izvira predvsem iz notranjega sprejemanja (*acceptance*) norme in iz njegove moralne občutljivosti. Po njegovem mnenju je takšna predstava o človeku preveč popreproščena. Ljudje se pač razlikujejo po tem, kolikšno pozornost (ali "težo") namenjajo moralnim spremenljivkam. Za nekatere je morala zelo važna, za nekatere pa je manj pomembna.

drugimi" (*significant others*). Svoje dejanje obžaluje. Zaradi kršitve se kesa. Peče ga vest ("moralni maček", znamenje slabe "moralne prebave"). Želi si popraviti škodo. Kritizira svoje pomanjkljivosti. Nalaga si pokoro. Obljublja, da se kaj podobnega v prihodnje ne bo več ponovilo. Dejanje skuša upravičiti, opravičiti ali vsaj pojasniti... S temi "reparativnimi dejavnostmi" (Goffman) želi kršilec pokazati okoliščini (predvsem svoji "referenčni skupini") in kajpak samemu sebi, da ostaja – navzlic kršitvi – še vedno navezan na normo, ki jo je prekršil. Sebe in (zanj pomembne) druge osebe skuša prepričati, da normativna kršitev ne odraža njegove "resnične" narave (ali "bistvenega jaza") in da je njegova moralna "integriteta" še vedno neomadeževana (neokrnjena in nespremenjena). Kršilec ostaja torej še vedno bazično "dober" človek (navzlic moralni "napaki", ki se mu je pripetila).

¹²Wrong (s. 129-130) opozori predvsem na – v sociologiji pogosto "pozabljeno" – dejstvo, da je človek (vsaj "na začetku") biološki organizem, ki se upira socializaciji. Človek je družbeno, vendar ne povsem udružbljeno (socializirano) bitje (oziroma žival). Rodi se z bolj ali manj močnimi in impulzivnimi nagoni ("drives" ali "instincts"), ki pa so vseeno izrazito plastični: družbeni cilj, h kateremu se (lahko) usmerijo, ni vpisan vanje že na samem začetku. Ravno zato, ker biološke pulzije niso že vnaprej utrjene "dispozicije" za točno določeno vedenje, jih družba lahko kanalizira in preoblikuje na zelo različne načine. Podružbljanje (in vkulturjanje) naredi iz človeka "nezadovoljno" ali "nevrotično žival" (Norman Brown). Vseeno pa socializacijski proces nikoli ne doseže točke, v kateri bi bilo mogoče človeka pojmovati kot fantomsko (ali angelsko) bitje, ki ga brez-pogojno usmerja "vest" ali pa želja po družbenem statusu. Človeških želja – zlasti onih, ki se navezujejo na nezavedno – ni mogoče popolnoma kontrolirati. Želje namreč ne tečejo vedno po smernicah, ki jih je človeku predpisala vladajoča kultura. Socializacija zato ne more doseči harmoničnega ujemanja med posameznikom in družbo. Konflikt (celo antagonizem!) torej ostaja (ne le družbeno, marveč tudi osebno "dejstvo"). Oseba, ki bi si pretirano prizadevala ustreči kulturnim idealom, tvega – kot je dovolj nazorno pokazala že psihoanaliza –, da bo zašla v resne psihične težave (npr. nevroze, psihoze ali psihosomatske motnje).

Vidimo torej, da Hirschi ne izhaja iz antiteze zamisli o "moralnem človeku" (*homo moralis*). Njegovo izhodišče je, da je človek bitje, ki je lahko "moralno" v zelo različnih "količinah". V tej zvezi se opre predvsem na Hobbesa in Durkheima.¹³ Navezava na Hobbesa mu omogoči, da nameni večjo pozornost konformnemu vedenju, ki temelji na goli podreditvi (*submission*) – predvsem na strahu (ki je za Hobbesa najvažnejši razlog, zaradi katerega ljudje ubogajo družbena pravila), ne pa na sprejemanju veljavnih pravil (*acceptance*). Navezava na Durkheima pa mu po drugi strani omogoči, da poveže anomično družbeno stanje (dezintegracija in deregulacija) s prestopniškim vedenjem. Za Hirschija je odklonsko (in kriminalno) vedenje predvsem posledica oslabiljene (ali pretrgane) vezi med posameznikom in družbo. Družbeno vez (*social bond*) razčleni na štiri sestavine: (1) čustvena navezanost (*attachment*) na konvencionalne osebe; (2) predanost (*commitment*) konvencionalnim dejavnostim; (3) vključenost (*involvement*) v konvencionalne dejavnosti; (4) prepričanje (*belief*) o moralni upravičenosti konvencionalnih pravil. Novost njegove teorije je v tem, da omenjene razsežnosti družbene vezi ne razume kot nekakšnih "notranjih" (namreč psihičnih) stanj, ampak kot značilnosti družbenih razmerij, v katere je vključen posameznik.

(1) "Navezanost" (*attachment*) se ne nanaša na moč notranje (čustvene) povezanosti z drugo osebo, ampak bolj na neprekinjene (običajno intimne) interakcije z drugimi osebami, predvsem s starši in učitelji. Učinek čustvene povezanosti s konvencionalnimi odraslimi (in vrstniškimi) liki se kaže v posameznikovi moralni občutljivosti (*sensitivity*): v njegovi dovzetnosti za mnenja, sodbe in pričakovanja drugih ljudi. Na primer: otroku (ali mladostniku), ki je močno navezan na svoje starše (ali učitelje), "ni vseeno", kaj si ti mislijo o njem. Zaveda se, da bi bile te ljubljene (in spoštovane) osebe žalostne in prizadete, če bi storil nekaj, česar implicitno ne odobravajo ali celo izrecno prepovedujejo. Ravno ta specifična "lastnost" pogosto umanjka pri prestopnikih. Zanje se pogosto reče, da jim je malo mar, kaj si drugi (predvsem starši in učitelji) mislijo o njih: oni grede preprosto in odločno po svoji ("krivi") poti. Za razliko od psiholoških teorij, ki vidijo v takšnem – "neobčutljivem" – ravnanju znamenje posebne psihične lastnosti (*personality trait*) oziroma pomanjkljivosti, ponudi Hirschi drugačno (v bistvu strogo sociološko) razlago. Po njegovem mnenju je "občutljivost"¹⁴ zunaj (namreč v medosebnih odnosih), ne pa znotraj (v posameznikovi psihični strukturi). Odvisna je predvsem od kakovosti medosebnih razmerij med otrokom/mladostnikom in starši ali učitelji. Občutljivost (v smislu dovzetnosti za stališča drugih oseb) potemtakem ni neka bolj ali manj nespremenljiva osebna poteza, marveč spremen-

¹³Hirschi (1969, s. 3) meni, da je Durkheimova teorija eden izmed najčistejših primerkov teorije o družbenem nadzorstvu.

¹⁴Moralna občutljivost je v funkcionalistični optiki pojmovana kot "internalizacija norm". Psihoanalitiki jo imenujejo "nadjaz". Moralisti pa govore o njej kot o "vesti".

ljivka, ki je slej ko prej odvisna od čustvenih nihanj v posameznikovih intimnih interakcijah z drugimi osebami.

(2) "Predanost" (*commitment*) je – za razliko od emocionalne navezanosti – racionalna sestavina družbene vezi. Tovrstna predanost ne pomeni neke globoke notranje zavezanosti "višji stvari" (na primer v smislu, v katerem za nekoga rečemo, da je "predan revoluciji ali lastni družini"). Predanost ne implicira, da se posameznik odreče svojemu "jaz" ali se kakorkoli žrtvuje za višje interese. Predanost pomeni za Hirschi v bistvu prav nasprotno subjektivno "držo". Ta pojem namreč opisuje stanje, v katerem ima posameznik povsem otipljive koristi zaradi svojega konformnega ravnanja. Nekdo, ki je vložil ogromno truda (časa in energije) v konvencionalne dejavnosti, npr. v izobraževanje, poklicno kariero ali družino, ima "stake in conformity" (Toby): naložbo v konformizem, ki mu prinaša določene prednosti (ekonomske in/ali moralne nagrade) ali pa mu jih vsaj – po vsej verjetnosti – obeta. Tega se sam dobro zaveda. Jasno mu je, da bi si lahko vse te koristi (ki mu veliko pomenijo) zapravljal, če bi storil kaj prepovedanega. Ta racionalna (pravzaprav koristoljubna) računica "plusov" in "minusov" mu narekuje, da vztraja na "sončni" strani zakona in ne popusti morebitnim skušnjavam (in željam, da bi storil kaj nedovoljenega). Predanost,¹⁵ skratka, ne pomeni samo hrepenenja po konvencionalnih dobrinah (npr. po ekonomskem uspehu ali družbenem ugledu), ampak predpostavlja, da je posameznik že storil marsikaj v (konvencionalni) smeri, ki ga vodi k realizaciji takšnih aspiracij.

(3) "Vključenost" (*involvement*) ne pomeni, da je posameznik emocionalno vključen v kako drugo osebo (ali "reč"). Za Hirschi je vključenost preprosto to, da posameznik svoj čas (in življenjsko energijo) namenja konvencionalnim dejavnostim. V tem pogledu Hirschi očitno sledi zdravorazumski modrosti, da mnogi žive krepostno življenje zgolj zato, ker nimajo prave priložnosti, da bi ravnali drugače.¹⁶ Otrok (ali mladostnik), ki večino časa prebije v šoli, za šolska opravila ali razne konstruktivne dejavnosti ("krožke"), ima pač manj priložnosti za odklonsko ravnanje kakor nekdo, ki "šprica" šolo ali se brez pravih obveznosti potika po "ulici" s problematičnimi vrstniki. To velja, ne nazadnje, tudi za odrasle ljudi, ki preživijo večino svojega budnega časa v službi, kar v marsičem zmanjša priložnosti za razne odklone (razen če za prepovedane dejavnosti ne izrabijo priložnosti, ki se jim ponudijo na delovnem mestu).

(4) "Prepričanost" (*belief*) v bistvu ne pomeni nekega globokega (ponotranjenega) prepričanja ali "vere" v legitimnost

¹⁵ Psihoanalitični ekvivalent predanosti je "jaz" (oziroma "načelo realnosti"). "Laični" izraz za predanost pa bi bil najbrž "zdravi razum".

¹⁶ Tega se dobro zavedajo tudi upravniki "totalnih institucij", ki si praviloma prizadevajo "zapolniti čas" oseb, ki jih nadzorujejo, z različnimi "koristnimi" in predvsem nadzorovanimi aktivnostmi, da nadziranci ne bi počeli kaj motečega.

veljavnih pravil in obstoječih institucij (družbenega reda). Hirschi se zaveda, da ima posameznik zelo različna – in kajpada precej spremenljiva (v odvisnosti od bolj ali manj naključnih družbenih okoliščin) – stališča do veljavnega normativno-vrednotnega sistema. Ta stališča se gibljejo v zelo širokem razponu. Posameznik lahko samo "privoli" (*assent*), da se (začasno) podredi neki normativni omejitvi. To pa seveda še ne pomeni, da se bo s tako omejitvijo strinjal vseej in povsod. Njegova mnenja in sodbe o upravičenosti omejitev, ki jih družba vsiljuje njegovim željam in potrebam, so v precejšnji meri odvisna od nenehnega socialnega ojačevanja (*reinforcement*) in simbolne (ideološke) podpore. Hirschi¹⁷ poudarja, da se ljudje razlikujejo po tem, v kolikšni meri so prepričani, da morajo spoštovati družbena pravila (oziroma da je tovrstno vedenje "dobro", "nujno", "pravično" ali "razumno"): manj ko je nekdo prepričan v smiselnost upoštevanja veljavnih norm, večja je verjetnost, da bo sam kdaj ravnal v nasprotju z njimi.

Teorija o družbeni vezi – podobno kakor druge teorije o družbenem nadzorstvu – je vsaj na prvi pogled precej prepričljiva. Ujema se s številnimi zdravorazumskimi razlagami odklonskega vedenja. Še več, ujema se tudi z mnogimi empiričnimi¹⁸ dognanji o prestopnikih. Ti so pogosto deležni vzgoje, ki jo zaznamujejo popustljivost, brezbriznost in pre-

¹⁷ Hirschi (1969, s. 198) prestopniškega vedenja ne povezuje s kakšno posebno subkulturo, ki bi od posameznika zahtevala, naj ravna odklonsko. Po njegovem mnenju je prestopniško vedenje možno (ali verjetno) v primeru, ko oslabi posameznikova vez (prepričanje ali "belief" s kulturnimi standardi, ki takšno vedenje prepovedujejo). Mehanizme, s katerimi je mogoče oslabiti zavezujočo moč veljavnih (in tudi ponotranjenih) pravil, sta podrobno preučila že Matza in Sykes. Poimenovala sta jih "tehnike nevtralizacije". Z njimi si prestopnik zavaruje svojo samopodobo. Še vedno ostaja zavezan veljavnemu normativnemu sistemu, ki pa ga interpretira (v konkretnih okoliščinah, v katerih pride do kršitve) na ta način, da je kršitev (vsaj v njegovih očeh) sprejemljivo, če ne celo dobro dejanje. Matza in Sykes (s. 209-211) razlikujeta naslednje nevtralizacijske tehnike: (1) zanikanje odgovornosti (kršilec se – nekako v slogu pozitivističnega kriminologa – opiše, kot da bi bil "biljardna krogla", ki ima vzrok lastnega vedenja v zunanjih ali notranjih "silah", ki so onstran zavestne in voljne kontrole); (2) zanikanje škode (kršilec poudarja, da z njegovim dejanjem ni prišlo do nobene omembe vredne škode za konkretno žrtev ali družbo); (3) zanikanje žrtve (kršilec predstavi svoje dejanje kot nekaj, kar si je žrtev zaslužila s svojim nemoralnim vedenjem – npr. s prostitucijo, homoseksualnostjo, zlorabo droge ali nepoštenim poslovanjem -, ali kot nekaj, kar je zgolj povračilo za škodo, ki mu jo je žrtev povzročila v preteklosti); (4) obsojanje tistih, ki obsojajo (kršilec vztraja, da so ljudje, ki ga obsojajo – npr. učitelji, starši, policisti, sodniki in drugi "dobri" ljudje -, v resnici še slabši od njega, ker so lažnivci, hinavci, nasilneži, krivičneži, oderuhi in bolj ali manj spretno zakrinkani lopovi).

¹⁸ V prid teorij o družbenem nadzorstvu govori tudi dejstvo, da je med uradno obravnavanimi prestopniki zelo malo žensk. Ženske so namreč (še vedno) bolj dosledno nadzorovane kakor moški (Roshier, s. 112).

ohlapna (ali pretirana) starševska disciplina¹⁹ (pa tudi raznovrstne težave v šoli). Živijo v ozračju precejšnje "svobode", ki jih zavaruje pred moralnimi prisilami. Le epizodično so soočeni z osebami, ki so pripravljene odločno braniti "integriteto" veljavnih moralnih pravil. Od kod izhaja ta moralna "praznina"? Cusson (s. 127-128) omenja več možnih razlogov: (1) vzgojno indiferenco staršev (oče in mati se ne zanimata za vzgojo otroka, omejeta se na zadovoljevanje njegovih telesnih potreb, ne potrudita pa se, da bi mu vcepila moralne vrednote); (2) moralno mlačnost staršev (ki so že sami brez trdnih moralnih prepričanj in zmožnosti samobvladovanja); (3) dezorganizacijo družine (npr. zaradi alkoholizma, skrajne revščine ali notranjih nesoglasij); (4) šibkost staršev (ki se bojijo konfliktnega soočenja z otrokom in se hočejo malone za vsako ceno izogniti njegovim solzam in protestom); (5) prevelika ljubezen do otroka (starši nočejo "frustrirati" otroka, želijo mu ugajati, strah jih je, da bi otroka po nepotrebem "travmatizirali", zato ustrezajo vsaki njegovi želji ali "kaprici", saj menijo, da je grajanje otroka graje vredna aktivnost, predvsem pa nočejo ovirati otrokove "spontanosti" ali "avtentičnosti"); (6) trdovratnost otroka (so otroci, ki že zelo zgodaj začno odločno braniti svoje pulzije in želje, upirajo se starševskim zahtevam, omejitvam in pritiskom, tako da so starši preprosto nemočni pred takim "težavnim" otrokom, njihovi poskusi, da bi ukrotili otroka, pa so v splošnem neuspešni).²⁰

Ob vsem tem pa vseeno ne bi smeli prezreti, da so starševske nadzorovalne (ali disciplinske) metode (*chaperonage*)

¹⁹ V splošnem je mogoče razlikovati tri vrste problematičnih disciplinskih metod (oziroma oblik izvrševanja starševske avtoritete): (a) pretirano striktno disciplino (starši so trdi in s svojim ravnanjem zbujajo strah pri otroku); (b) razrahljano disciplino (ki jo označujejo indiferenca, zanemarjanje nadzorovalnih funkcij in načelo "laisser aller"); (c) eratično (neredno, nekonsistentno in nenačelno) disciplino (njena značilnost je menjavanje nadzorovalnih prijemov, tako da je disciplina v nekem trenutku razrahljana, v nekem drugem trenutku pa prestroga).

²⁰ Cusson (s. 129-131) v tej zvezi opozarja, da ima pretirana vzgojna toleranca – ne glede na njene vzroke – nezaželene učinke na otrokov razvoj. Ker je otrok (pre)redko soočen z učinkovitimi prepovedmi (namreč s takimi, katerih kršitve so bolj ali manj dosledno sankcionirane), se ne nauči odlagati neposredne zadovoljive želje, sprejemati omejitve (in frustracije) in se podrežati zunanjim zahtevam. Ker mu ni treba nadzorovati lastnih želja, postane njihov suženj. Toda prej ali slej se znajde v položaju, kjer je (samo)disciplinirano vedenje nujno. Praviloma se to zgodi v šoli (kjer učitelji običajno niso preveč navdušeni nad otrokom, ki je neurejen, neubogljiv in nasploh moteč) ali v soseski (kjer se ljudje pogosto s sovražnostjo in neodobravanjem odzovejo na dejanja, ki posegajo v njihove pravice). Problematični otrok je kajpak podvržen kaleidoskopskemu spektru tradicionalnih moralnih sankcij, npr. spodbujanju, prigovarjanju, pridiganju, opominjanju, svarjenju, očitjanju, grajanju in kaznovanju. Ampak, nemalokrat se zgodi, da pridejo zunanje moralne sankcije prepozno. Otrok ni več zmožen upoštevati normativnih pričakovanj drugih. Vse neformalne sankcije ga le ranjujejo in še dodatno slabijo njegovo moralno občutljivost.

pogosto določene (ali vsaj pogojene) z njihovim splošnim družbenoekonomskim (in kulturnim) položajem. Ohlapna disciplina – npr. nezanimanje za otrokove šolske in prostočasne dejavnosti (kaj počne, s kom se družijo, kje se giblje, kdaj se vrača domov...) – je lahko tudi posledica "kroničnega stresa", to se pravi situacij, ki izhajajo iz brezposelnosti, telesnih in psihičnih problemov, bolj ali manj trajne revščine (relativnih prikrajšanj) in drugih podobnih dejavnikov. Raznovrstne uvide, ki nam jih omogočajo teorije o družbenem nadzorstvu (in z njimi navdihnjene empirične raziskave), je potemtakem koristno povezati s "kontekstualno" strukturno analizo. Le tako si je namreč mogoče ustvariti vsaj približno ustrezno sliko o problematiki družbenega nadzorstva v sodobni družbi.

Sklep

V pričujočem sestavku smo osvetlili nekatere teorije o nadzoroivanju (kriminalnega in odklonskega vedenja), ki se najpogosteje pojavljajo v učbeniških pregledih kriminoloških zamisli. V resnici so tovrstni pogledi mnogo bolj pogosti v kriminoloških besedilih. Morda bi lahko celo rekli, da je vsa kriminologija pravzaprav nekakšna veda o nadzoroivanju. Pomislimo. Že klasična kriminologija se je ukvarjala predvsem z vprašanjem, kako naj se družba (oziroma "država") najučinkoviteje odziva na kriminalno – namreč družbi škodljivo – vedenje. "Klasiki" so namenili največ pozornosti razumno urejenemu (in družbeno koristnemu) kazenskem pravu (v vseh njegovih razsežnostih). V tej zvezi so izoblikovali vrsto načel, ki naj bi jih upoštevali zakonodajalci, sodniki in izvrševalci kazenskih sankcij. Njihove zamisli so najprej trčile ob kritike retributivistov, ki so menili, da je "klasično" kazensko pravo (kot mehanizem formalnega družbenega nadzoroivanja) nujno nepravilno. Iz spora med modeloma koristnega ("utilitarističnega") in pravičnega ("retributivističnega") kazenskega prava se je porodila neoklasična "paradigma", ki je v polje kaznovalnega nadzora vpeljala načelo razlikovanja storilcev kaznivih dejanj (npr. v odvisnosti od njihovega spola, starosti, "krivde", konkretnih – olajševalnih in obteževalnih – okoliščin kršitve, prištevnosti in poprejšnje kaznovanosti). To načelo je do skrajnosti razvila pozitivistična kriminologija, ki je izhajala iz enakega problemskega izhodišča kakor klasična kriminologija: kako izoblikovati čim bolj učinkovit sistem formalnega nadzorstva nad nevarnimi posamezniki (pred katerimi se je družba upravičena razumno zavarovati)? Pozitivisti so bili prepričani, da je (neo)klasični model kazenskega prava nujno – že iz načelnih razlogov – neučinkovit, saj temelji na domnevi o "svobodni" (ali prosti) volji možnih (racionalnih in hedonističnih) kršilcev, na katere je mogoče vplivati z grožnjo kazni. V pozitivistični optiki so prestopniki determinirani z dejavniki, ki so v pretežni meri onstran zavestne/voljne posameznikove kontrole. Ti dejavniki so po svoji naravi biološki, psihološki ali sociološki. Njihova posledica je – prirojena, pridobljena ali (s samodejavnostjo) ustvarjena – kriminogena "dispozicija" (vir prestopnikove nevarnosti). Pozitivistično ukrojeni nadzoroivalni model si

prizadeva dvoje: (1) preprečiti nastanek (ali razvoj) kriminogene dispozicije (npr. z ukrepi, ki so usmerjeni v odpravo kriminogenih dejavnikov v širšem ali ožjem družbenem okolju); (2) odpraviti že izoblikovano kriminogeno dispozicijo, npr. z zdravljenjem, izobraževanjem, prisilnim delom, discipliniranjem, prevzgojo, svetovanjem ali učenjem ("resocializacijo") odkritih prestopnikov (če pa to ni mogoče – ker je kriminogena dispozicija del vrojene fiziološke dispozicije – pa družbi preostane le še trajna odstranitev nevarnega posameznika iz normalnega družbenega življenja). Svojevrstno "sintezo" med klasičnim in pozitivističnim modelom učinkovitega nadziranja je izdelala tako imenovana moderna kriminološka šola (njeni najvažnejši predstavniki so Adolphe Prins, Gerard van Hamel in Franz von Liszt), ki je stavila predvsem na dualni nadzorovalni sistem, sestavljen iz kazni (za "normalne" kršilce) in varnostnih ukrepov (za "nenormalne" ali nevarne kršilce).

Najvažnejši "moderna" kriminološki šoli – klasična in pozitivistična – imata povsem nasprotni stališči do kazensko-pravnega nadziranja problematičnih dejanj in storilcev. Za klasike je kazensko pravo izrazilo pomemben nadzorovalni pripomoček, za pozitiviste pa je razmeroma nepomemben. Zanimivo je, da so ravno najostrejši kritiki kriminološkega pozitivizma zgolj izostrili pozitivistično skepsa do kazenskega prava. Interakcionisti (zlasti teoretiki etiketiranja) so dokazovali, da kazenskopravno nadziranje učinkuje celo kriminogeno (ne pa antikriminogeno): ustvarja drugotne odklone in drugotne prestopnike. Radikalna kriminologija je kritiko kazenskega prava razvila na dveh "frontah". Po eni strani je menila, da je kaznovalni nadzorovalni sistem usmerjen zoper napačne "tarče", namreč zoper razmeroma nevarne prestopnike iz delavskega razreda, namesto zoper "resnične" hododelce iz vladajočega – političnega, upravnega in ekonomskega – razreda. Po drugi strani pa so radikalci trdili, da so preprečevalni ukrepi premalo preprečevalni, saj ne spreminjajo temeljne narave družbenega reda, namreč kapitalistične urejenosti produkcijskega podsistema.

V začetku sedemdesetih let se je pojavila še ena zanimiva skupina kritikov pozitivističnega nadziranja kriminalitete: "neoklasiki", ki so dokazovali, da je treba obnoviti zaupanje v preprečevalno/odvračevalno vlogo kazenskega prava. Zavzeli so se za kar najbolj učinkovito delovanje organov pregona, sodišč in izvrševalcev kazni. Po drugi strani pa so "neoretributivisti" poudarjali, da kaže poskrbeti predvsem za pravične kazenske sankcije (se pravi za strožje kazni, ki naj odsevajo "težo" kaznivega dejanja – objektivno škodo in subjektivno krivdo). Tovrstni predlogi so v osemdesetih letih postali zelo priljubljeni, saj so naleteli na široko podporo javnosti in konservativnih politikov (ki so preplašenim podanikom kapitala obljubljali, da bodo zmogli vzpostaviti "red in zakonitost"). V tem obdobju je opaziti razvoj posebne nadzorovalne "strategije", ki se tako rekoč vnaprej odpevuje vplivanju na dejanske in možne kriminogene "dispozicije" (bodisi s kaznimi bodisi s pozitivističnimi ukrepi,

usmerjenimi na odpravo kriminogenih faktorjev). Gre za "situacijsko" kriminologijo, ki si prizadeva nadzorovati kazniva ravnanja predvsem z vplivanjem na okoliščine kaznivih dejanj: z boljšim zavarovanjem možnih "tarč", zmanjševanjem priložnosti za (uspešno) izvršitev kaznivega dejanja in povečevanjem tveganosti kriminalnega vedenja. "Situacijski" kriminologiji (ki se navezuje na teorijo o omejeni racionalni izbiri) se teoretično "prilega" teorija o samokontroli, ki se ne sprašuje, kako preprečiti ali odpraviti kriminogeno dispozicijo, ampak kako naj jo posameznik sam nadzoruje (od znotraj). Zlasti v ameriškem prostoru pa se je v zadnjem desetletju razvila prav posebna nadzorovalna strategija: "aktuarska" kriminologija. Njen nadzorovalni model ni več usmerjen k nevarnim posameznikom, ampak k nevarnim družbenim skupinam. Njen cilj ni več kaznovati ali poboljševati posameznih prestopnikov, ampak upravljati z nevarnimi skupinami na ekonomsko racionalne oziroma "pragmatične" načine (z upoštevanem koristi in stroškov).

LITERATURA:

1. Beirne, P., Messerschmidt, J.: **Criminology**. Harcourt Brace College Publications, Fort Worth 1991.
2. Box, S.: **Deviance, Reality and Society**. Holt, Rinehart and Winston, London 1971
3. Cusson, M.: **Le contrôle social du crime**. PUF, Paris 1983.
4. Downes, D., Rock, P.: **Understanding Deviance: A Guide to the Sociology of Crime and Rule-Breaking**. Clarendon Press, Oxford 1990.
5. Durkheim, E.: **The Division of Labour in Society**. Macmillan, London 1984.
6. Durkheim, E.: **Moral Education: A Study in the Theory and Application of the Sociology of Education**. Free Press, New York 1961.
7. Hirschi, T.: **Causes of Delinquency**. University of California Press, Berkeley 1969.
8. Hirschi, T.: **A Control Theory of Delinquency**. V: F.P. Williams in M.D. McShane (eds.), **Criminology Theory: Selected Classic Readings**. Anderson, Cincinnati 1993, str. 245-261.
9. Nettler, G.: **Explaining Crime**. McGraw Hill, New York 1974.
10. Lilly, J.R., Cullen, F.T., Ball, R.A.: **Criminological Theory: Context and Consequences**. Sage, Newbury Park 1989.
11. Matza, D., Sykes, G.M.: **Techniques of neutralization**. V: J. Muncie et al. (eds.), **Criminological Perspectives: A Reader**. Sage, London 1996, str. 206-213.
12. Morrison, W.: **Theoretical Criminology: From Modernity to Post-Modernism**. Cavendish Publishing Limited, London 1995.
13. Nye, F.I.: **Family Relations and Delinquency Behavior**. John Wiley, New York 1958.
14. Reckless, W.C.: **A New Theory of Delinquency and Crime**. V: F.P. Williams in M.D. McShane (eds.), **Crimino-**

- logy Theory: Selected Classic Readings.** Anderson, Cincinnati 1993, str. 241-244.
15. Reckless, W.C.: **The Crime Problem.** Meredith, New York 1967.
16. Suchar, C.S.: **Social Deviance: Perspectives and Prospects.** Holt, Rinehart and Winston, New York 1978.
17. Roshier, B.: **Controlling Crime: The Classical Perspective in Criminology.** Open University Press, Milton Keynes 1989.
18. Vold, G.B., Bernard, T.J.: **Theoretical Criminology,** Oxford University Press, Oxford 1986.
19. Wrong, D.: **The Oversocialized Conception of Man in Modern Sociology.** V: L.A. Coser, B. Rosenberg (eds.), **Sociological Theory: A Book of Readings,** Macmillan, London 1970, str. 122-132.
20. Zvonarević, M.: **Socijalna psihologija.** Školska knjiga, Zagreb 1985.

Criminological theories of social control

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

The introductory part of the paper presents some basic assumptions of criminological theories on social control (in a narrow sense). Special attention is devoted to assumptions regarding human nature. The contributions of some of the most prominent representatives of American theories on social control are examined (Reiss, Nye, Reckless) and within them, special attention is paid to Hirschi's social bond theory, probably the most influential explanation of social control in the recent theory of criminology. In the concluding section, the considered theories are set within the developmental perspective of criminological thought.

Key words: criminology, theory, social control theories, Hirschi, social bond theories

UDC 343.9.001